

La mormântul lui Jean-Jacques Rousseau

După ultima ședință a Pen Clubului, ieșim pentru câteva ceasuri din tumultul Parisului. Pe șoseaua ce duce la Soissons, înghesuți în uriașele autobuze, sistem Cook, alunecăm ca în zbor pe luciul caldărâmului cu lespezi de granit.

Lângă mine o tânără miss F..., romancieră engleză. Lungă, elastică și subțire ca o nuia de alun, ea îngână neîntrerupt o melodie copilărească, cu serina candoare a unei eleve de pension.

Pe banca din față, un poet japonez, cu fața măslinie luminată de-un zămbet enigmatic, vorbește în monosilabe cu soția lui, o englezoaică blondă cu părul roșu-aprins. În grupul din capăt disting figura ilustrului spaniol: De Unamuno. Cu capul gol, cu șuvițele de păr fluturând în vânt, svelt și vioiu, Unamuno își mângâie bărbuța albă, care încredează o figură palidă și grasă.

Cu privirea pierdută în zare admirăm câmpia lucrată cu îngrijire, când deodată, lângă mine, explodează o exclamație sgomotoasă.

„Au! Boi! boi!” Englezoaica din stânga mea, sărise în picioare și entuziasmată ca un copil în fața unui elefant. arăta cu amândouă mâinile întinse spre câmp, unde o pereche de boi trăgeau molcom o grăpă prin bulguri de arătură proaspătă.

„Ce interesant! La cinci kilometri de turnul Eiffel — boi... Ce interesant!”

Toți făceau haz. Un bătrân scriitor german, începând gravitate s'o descoase pe tânără romancieră engleză.

— Câte volume ați scris până acum?
— Șase romane.

— Al... Așa de mult ați scris? Anglia e patria romanului, dar oricum nu văd când ați avut vreme până la vârsta asta, să scriți șase romane.

— Numai pe patru complete. Cele două de la început sunt foarte slabe. Știi, când ești tânăr, ai prea multă încredere și scrii multe prostii, răspunse zâmbind grațios scriitoarea engleză.

În depărtare, pe câmpia netedă cu semănăturile abia incolțite, lucește în zare o pată de verdețată vie ca o oază încântătoare.

Trecem pe lângă poarta monumentală a marelui parc Chaalis, veche mănăstire transformată în muzeu național, și ne oprim în Ermenonville — loc de pelerinaj, pământ istoric care păstrează urmele celebrității marelui Jean Jacques Rousseau.

Mergem printr-o alee umbră, pe marginea pădurii, dealungul unui păruș ce șerpuiește șoptind, printr-o bogată vegetație până se pierde în oglinda scânteițoasă a unui lac. În fundul unui peisaj combinat anume parca într-o armonie de decoruri, apare insula plopilor piramidali, între negrul pădurii și verdele peluzet, pe fața de argint sculptor a lacului.

Acolo e mormântul celui mai mare iubitor al naturii. Ne oprim sub o boltă de aluni. D. Gillet, directorul Muzeului Chaalis, ne dă toate lămuririle asupra minunatului parc din Ermenonville.

Pe la 1760, locurile acestea, pustii, acoperite de păduri și mlaștini, erau domeniile Marchizului de Gerardin, urmaș al Gerardinilor din Florența. Excelentul geniom, fire de artist și filosof ideolog, era un entuziast adept al teoriilor de întoarcere la natură, pe care le răspândise J. J. Rousseau în toată omenirea.

În desele călătorii pe care le făcuse, Marchizul rămăsese impresionat de marile parcuri englezești. Stabilit în Ermenonville, el aduse o echipă de grădinari scoțieni cu cari lucră timp de zece ani, transformând întreaga regiune într-un imens și original parc. Marchizul lucra cu răbdare, punându-și în practică o idee foarte originală. Cu cartea „Nouvelle Héloïse” în mână, Gerardin a isbutit să compună pe teren peisagiile descrise de J. J. Rousseau.

Marchizul a realizat în practică visul de artist al celui mai sublim pictor.

Până atunci, toate parcurile din Franța se făceau aproape la fel: geometrice, convenționale și pompoase, după cișcul de la Versailles. La Ermenonville nu este nimic artificial, nivelat sau aliniat. Aleele sunt tăiate în linii drepte. Nu sunt plantații rectilinii și grădini pieptănate și aranjate după rețea arhitecturală a secolului al 18-lea. Aci natura nu este forțată. Dar, pentru a încanta mai mult ochiul privitorului, au fost așezate în locuri potrivite, în mijlocul peisagiilor, monumente simbolice, ruini de temple, statui, amintind la fiecare pas antichitatea. Cu drept cuvânt s'a zis că acest parc este un eden de poezie și amor. În scurt timp acest parc a devenit celebru și a început să fie imitat pe măsură ce se răspândeau în lume teoriile lui J. J. Rousseau.

Sătulă și desgustată de palate și de saloane, lumea de pe acea vreme asculta cu drag glasul marelui filosof, care o chema în sânul naturii.

Dar cum s'a făcut ca tocmai la Ermononville, unde se realizaseră în natură visurile de sublimă pictură ale genialului artist, tocmai aci și-a petrecut el ultimele zile? Aci a închis ochii J. J. Rousseau și, după dorința arătată de dânsul, a fost îngropat în insula plopilor, locul său favorit.

Marele reformator al omenirii, după o viață de vagabondaj, minat de pasiunea pentru natură și libertate, răcolind lumea cu ideile semănate într-un pământ nepregătit, cunoscut și zile de glorie, dar și de grele suferinți. Se născuse doar cu cel puțin un secol înaintea epocii sale.

Ajuns bătrân și sărac, J. J. Rousseau trăia într-o mansardă cu Tereza lui, care mult îi amărise viața; și ca să poată câștiga cei câțiva franci pe zi pentru pâinea zilnică, el era nevoit să copieze note muzicale.

În dușmănie cu puternicii oameni ai timpului, care-l acuzau că binecuvintează animalele și batjocorește oamenii științele și artele, filosoful bizar și solitar căzuse în mania persecuției, fiind convins că este victima unui complot universal.

Totuși mulți admiratori de seamă au suit scările mansardei, în care se refugiase J. J. Rousseau, și au încercat să-l ridice, asigurându-l o viață onorabilă, senină și liberă.

Refuzase cu o extravagantă încăpățănare pensiunile ce i se oferiseră în palatele Prințului Conte, a Marchizului de Mirabeau și a Contelui Orloff, căci el voia să rămână sărac și liber. Îi trebuia libertate completă. Conștiința morală îi dicta să trăiască după credințele lui, conform sistemului său filosofic.

Nu mai cu șase săptămâni înainte de a închide ochii, cedă Marchizului de Gerardin, venind să se stabilească la Ermenonville, cu condiția unei absolute libertăți. În prima zi când a intrat în parc, l-a apucat o bucurie copilărească.

„Ah!” de când n'am mai văzut un arbore curat, neacoperit de fum și de praf... Lăsați-mă să pipăi frunzele fragede. Inima îmi spune că aci trebuie să rămân până ce voi intra în pacea eternă!”

Și începând să-i curgă lacrimi pe obraji lui slăbiți. Marchizul îi pregăti înaltului oaspete, o căsuță în stil elvețian cu vedere spre cascada, în mijlocul unei livezi sălbatice pe care o numise *Le Verger de Claresin*, în amintirea fermecătoarei descrieri din *Nouvelle Héloïse*.

„Ah!...” ce magie, exclamă el, în acești bătrâni arbori cari vorbesc inimii fără să știi pentru ce!”

În fiecare zi era în picioare la răvărșatul zorilor. Pleca în sahoji prin roua dimineții, sprijinit în bastonul lui — care se păstrează în muzeul din Chaalis. Făcea inconjurul lacului, intra în pădure și rățocea singur, condus numai de fantezia lui, pe sub bolțile umbrite, admirând covoarele de verdețată și stâncile acoperite de mușchii mătăsoși. Ceașuri întregi rămănea în contemplarea căpe-unui peisajului favorit.

Dar scurt i-a fost acest delicios popas în sânul naturii la care visase toată viața.

Intr-o dimineață de Iulie, după șase săptămâni dela sosirea în Ermenonville, acest mare și torturat suflet se stinsese trecând în pacea eternă, pe care de-atâtea ori o dorise în viața lui așa de tulburată. Legenda sinuciderii s'a dovedit a fi mincinoasă. Era o calomnie pusă în circulație de ipocriții săi dușmani.

După actele încheiate de cei trei medici care au făcut autopsia, ca și mai târziu, când i s'au transportat rămășițele la Pantheon, s'a putut constata că J. J. Rousseau s'a stins de moarte naturală, printr-o apoplexie.

Un sarcofag simplu, în stil antic, e așezat pe o mică insulă care se vede departe ca o foaie plutitoare pe oglinda lacului. Insula e încercuită de un lanț de plopi piramidali, ale căror frunze șoptesc la cea mai slabă adiere de vânt. Pe baso-relief se vede stând la umbra unui palmier — simbolul fecundității — o femeie care-și strânge c'o mână copilul la sân, iar în cealaltă mână ține deschisă celebra carte a lui „Emile”. Pe laterii sunt două inscripții: „Vitam impendere vero”. (Viața consacrată adevărului). „Aci se odihnește omul naturii și al adevărului!”

Acest poetic colțor de pământ privit mai mult de-un secol c'o deosebită venerație, a fost totdeauna un loc de întâlnire pentru pelerinii de diferite clase și naționalități, veniți din toate părțile lumii.

Pelerini, dintre cei mai iluștri oameni pe cari i-a avut omenirea, și-au plecat genunchii pe țărâna din insula plopilor: Mirabeau, Robespierre, Saint-Just, Bonaparte, Maria Antoineta, Andrei Chenier, Camille Desmoulin, Chateaubriand, Georges Sand, Lamartine, Victor Hugo...

Se povestește că, cu toată ura împotriva Francezilor, Generalul Blücher, invingătorul de la Waterloo, ajungând prin locurile acestea, s'a oprit descoperindu-și capul în fața mormântului marelui filosof. Intors la cartier, s'a grăbit să dea un ordin scris armatei de invazie:

„Tot timpul cât Prusia se vor găsi pe teritoriul francez, comuna Ermenonville va fi scutită de orice dare sau corvoadă de războiu!”

Gloria lui J. J. Rousseau a protejat întotdeauna localitatea Ermenonville.

Admiratorii care vin aci, aduc omagii memoriei filosofului, lăsând flori pe mormânt și luând ca suvenir ramuri de plopi. Unele femei și-au lăsat câte-o șuviță de păr, iar un necunoscut și-a lăsat viața: s'a sinucis aci, și a fost îngropat în parc.

Hărți cu versuri și proză scrise în diferite limbi, se găsesc în preajma mormântului.

Un adept înfocat al lui Rousseau, abatele Brizard, ajungând în fața mormântului, scoase din buzunar cartea „Essai sur Sénèque”, în care Diderot calomniază pe Rousseau și, stând în genunchi, arse fila cu filă, întreaga carte.

Ermenonville este azi proprietatea Prințului Radziwill. Cu aceiași pietate se păstrează acest loc, în cadrul căruia, pe lângă frumusețile naturii și-ale artei, se întretine cultul unor iluștre suveniruri.

JEAN BART

Ursita

(Fectorul lui Nenea Tache vameșul)

— Îi mai abate-te și tu pe la tuși-ta Anica și roag'o să-ți dea în cărți — dă bine și le cam ghicește ea, nevoile. Nu e vorba, mie de câte ori mi-a dat, par'că mi-a dat cu foc. Toate au ieșit d'andoasele. Mi-a dat dă Tache că se scoală; i-au făcut maslu și după aia, dă bine ce mi-a ghicit, a închis ochii. Mi-a dat de pensie, și de pensie s'a ales, mari și lați, optzeci de stăni. Mi-a dat dă boli și din boli n'am mai ieșit nimenea, nici eu, nici copiii mei și nici neam de neamul meu. N'am nici o fărâmă de încredere în cobile alea de mucavale. Eu una să nu le văz cu ochii. Or cade bine ălor care le vrea și crede în ele. Da uite, ce făcea ea cumnata Anica, ce dregea ea, că le dibăcea dintr'odată. Toată mahalaua se înghesuia. Acum nu e vorba, să mai întâmpla și să se potrivească nevoile oamenilor cu ce în-drugea ea din ele! Și d'acia cădea bine, că dintr'o mie și una de amărăciuni, una tot se dovedea din cărți. Și lumea pleca cu credința asta și pe cumnata Anica n'o mai încăpea pielea de mândrie că ghicea. Da să nu mănez pe Dumnezeu, pentru ai din casa lor, le-a fost și cărțile pe voe! A dat lui Lică, Lică s'a însurat bine, cu una cu un copil care a pus mâna pe toate merazurile bărbatului d'intăi — ce cucoană! Numai bandouri pe la tâmpole, ochii făcuți cu chibrite și mătăsurile pe ea, cu chervanu. Speriașe toată Dis-cordia! Și pă Lică nu-l mai ajungea ridingota de ambiție. Dete lui Savu, Savu a doua zi, chemat de Baraitaru să-si ia vama în primire — tot Tache a pus umărul și aci — dă la Burdujeni. Dete mamil Pena Sârboaica — opt ani a damblagit pe cărămizile prispel, la soare — o ertă Dumnezeu și închise ochii! Cui i-a dat dintr'ăi lor, cărțile au tinut cu ei și vezi, d'acia s'a și izbândit! Cum se întâmpla de nu mai avea unul slujbă dintre el, cum îl și chema după slujbă, de îndată ce cumnata Anica înșira cărțile! Care pă la axis, care pă la tutunuri, care împiețați prin gări. Și dorobantu dă la minister îl căuta cu ordinele p'acasă. Și cumnata sorbea cafeaua, cam așa cu un fel de mândrie gretoasă, de bucurie că n'a dat-o de rușine cărțile, stre-curând-o printre buzele invințite de frig, cu fluerături mitocănești, plescându-și limba de cerul gurii și înălțându-și sprâncenele cănte în grinzi. Da uite, mie par'că a fost un făcut, mi-a dat cu foc, că numai foc mi-a fost și tineretea și văduvia și bătrânețel! Acuși nu mai dă. A ră-mas și ea ca și mine, pustie! Cărțile și le-a înghesuit într'o

chisea și cât e ziuica de mare plânge pe fotografiile mor-tilor! Cui să mai dea, pentru cine să le mai întindă pă ve-lință? Furca măsei, cotoiul și icoana Sfintei Treimi o mai înconjoară. Dar drept să spui, meșteră a mai fost la ghi-cit. Se dusese pomina!”

— Dă-mi și mie în cărți, tușă Anică!

— Îți dau tușică, cum să nu-ți dau!

Îngropată între două teacuri de țoale cari se înălțau la cele două capete ale lăzii de zestre, până în bulamicii tavanului prăjit de vechime și de uscăciune și în cari se mai firimeau încă scheletul unui ciocrlin de razachie, tușă Anica, văduva lui Guman dela canalizări, însăcă-nată în broboada ei celebră, întărită cu zeamă de coji de nuc verde, păstrându-și dela însealul ei un miros stra-niu de smirnă răncedă și din care se înălța un nas țantos, rece, cu liliț tăioase, argăsit de tabac și de ger, tășnind pe triunghiul regulat al vomerului ei... de neam, dintr'o față nelămurită, brăzdată de liniile trudite de bătrânețe, plini cu ștepi mici de păr bătos și îngrădit de o erupție răioasă de negi plini cu sânge prost, peste care se revărsa lumina și re-reată și economicoasă a unor priviri grăbite de uistiți, în-șira domol tacămul cărților de dat. Îngrenate de soare, urmele lor înămolite în adâncul vremii, trimiteau până la luminile ochilor de vevești ai tușei Anica, o fărimitură de scântee din coroana înfrântă a unui popă-rege, sau poe-zia bolnavă, din melancolia ștearsă a unui fante inamorat.

— Douăzeci și patru de cărți, douăzeci și patru de frați, precum voi v'ați adunat aci, așa să...

— Asta ce e tușă?

— Ssst, ține-ți gura că apoi cad d'andoasele!

Răsuflarea mi se oprea în piept. Gravitatea seacă a tușei Anica, îmi înmărmurea în doiala cu făgăduințele ei stranii. Într'o vreme, îi dam drumul sugrumată în ne-gurile tavanului ursuz, căscând urechile aprig spre șoșote-lile tușii Anica. Tușă Anica își cosca buzele subțiri, cu ur-me celebre de carmin, într'un mutism inacuu, aplecând fuioarele tocate ale genelor, spre obraji ei întunecați de mănăie — o mănăie duioasă, care punea o însemnătate lugu-bră descântecului cărților, își reșchira o vreme nările în-cărcate cu zațul tabacului tras neîntrerupt și din plin, încă din prima văduvie, sufocându-și evocarea buzelor urări, în adâncul pieptului ei coscovit. O mână teapoasă, plină de vine, pătăta de tutun și de untdelemnul de pe cărți, des-cărnată, lungă și îmbrăcată în piele proastă, ciugulea din teancul tușiat în palma celeilalte mâni, tot atât de hidoasă în asemuirea ei „celebră”, cu aceea a moaștelor Sfân-tului Dumitru Basarabov, pe care o sărutasem de atâtea ori, după îndemnul Purcălăboai, pentru a îndepărta po-jarul, năjitul și jelele din drumul copilăriei, înșirând în druga velineții, într'un zumzet surd de surcele, chipuri și semne, în cari, numai ochii ei de ursitoare aveau ce căuta.

— Cum cade, tușă Anică?

— Ssst, nu cărți tocmai acuși că se mănăiază cărțile și cad rău! Un deget prăjit de bătrânețe, lung și inform, cu buricul osificat în crusta unghiei în care parcă luca me-reu, inima unui buboi, plescăia în sec peste înșirarea mah-mură a mucavalelor stafidite. Se înălța apoi pe o lumină de multumire care aluneca din ploapele scorojite ale căr-turăroșei, tremura o vreme în atele de praf al odăii, se lipea de o tâmplă, scărpină un neg, intra într'o nară, trecea să potrivească un carămb de țigară înfip după o ureche, că-dea iar pe cărțile de joc cari trosneau sub apăsarea lor uscată ca un păduche de lemn strivit, se înălța preocupat la loc, răcăia domol spinarea nasului și trecea să încre-menească mult timp, dărz, între sprâncenele cari îl primeau încrunțate. Buzele tușii Anica se descordau pe dată, din cleștele celor doi canini cari le întinse amar, mus-cându-le ca pe o gumă dela rahagiu care nu se mai ispră-veste, și printre întredeschizătură lor lugubră, venea pe duhneala unui oftat plin cu mirosul tutunului sorbit în cele trei sferturi de veac, dela cea dintâi a ei logodnă, prima urare:

— Tușe, tu ești cu zodia Scorpionului; soarele e în campăna și Dumnezeu să mă ierte, dar toate îmi vin pe dos!

Și degetul din piscul frunții, cădea dezolat în cărți, cutremurând toți reșii din tronurile lor schiloade.

— Cum asta tușe?

— Păi nici tu n'ai noroc măicuțică, ca și bietu Tache tat-tu. Dumnezeu să-l ierte, ca și biată Frosa, măta, Dum-nezeu s'o usureze mai curând! Și cum să ai, că doar îți-i neam. Și care din neamul nostru a avut un dram de no-roc? Ce vrei, ursita vameșului Tache! S'a păstrat din tată în fiu! Ce să le fac eu cărților? Cum să le mai metache-risesc dacă așa cad ele, hapsănel! Ia să nu mai mănez d'asurda pe Dumnezeu, dragătu!

— Mi-am coborât și eu oftările din tavan cași degetul rău de... gură al tușii Anica. În înălțămarea mea surdă, capul cărturăreșei creștea, eșind mult afară din broboadă, — un cap de ucigașă — ucigașa năzuințelor mele strivite de Scorpionul zodiei nefaste, un cap care se holba îndu-nerat spre ruina speranțelor mele apuse în... campăna soarelui, în urarea de doliu a celor douăzeci și patru de... frați, risipiți în soarele velinețlor și în tot ceea ce venea pe dos, cum zicea tușă Anica, în mînăea ei întunecată!

Și degetul plin de coptură al tușii Anica, a rămas la locul lui să-mi vegheze înmormântarea norocului, acolo sus, în stuful sprâncenilor ei întunecate de tenebra zodie Scorpionului, așa cum l'a încriminat neșansa mea, îngra-titudinea celor douăzeci și patru de frați din cărțile de dat ale tușei Anica și ursita vameșului Tache!

ELENA FARAGO

SĂRMANUL KLOPȘTOȘ

